

MISIR'DA EĞİTİM: İDEOLOJİK YÖNETİMLERİN EĞİTİM MÜCADELESİ

Riad Domazeti

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Domazeti, Riad, "Mısır'da Eğitim: İdeolojik Yönetimlerin Eğitim Mücadelesi",
Araştırma 92, İNSAMER, Şubat 2019.

Araştırma 92

Giriş

Ortadoğu'nun en önemli ve en kalabalık Arap ülkesi olan Mısır'daki dinamikler ve sosyal hareketler, Arap dünyasında büyük etkiler yapma ve sonuçlar yaratma potansiyeline sahiptir. Bu konumundan ötürü Mısır, bölgede, Osmanlı'nın son döneminde ve sonrası oluşan toplumsal süreçlerde belirleyici olmuştur. Gerek İngiliz gerekse Fransız işgalleri ve Mehmet Ali Paşa'nın başlattığı toplumsal reformlar, Mısır'daki eğitim tarihinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Ayrıca Mısır, İslami ve geleneksel eğitimin en önemli kurumlarına da ev sahipliği yapmaktadır. Bu kurumlar İslam dünyasında modernle gelenekseli bir arada harmanlama konusunda

başarı veya başarısızlıkta önemli görülmektedir. Bölgedeki Arap toplumları içinde bir nevi değişim ve dönüşümünün öncülüğünü yaptığı için Mısır, bulunduğu coğrafyada modernleşme tecrübesini yaşayan ilk toplumdur.

Osmanlı döneminde Mısır'da eğitim, İstanbul ve Balkanlar'a benzer bir sisteme dayanan ancak yerel kültür ve âdetlere uyarlanan bir yapıya sahiptir. Bu durum, 1898 yılında Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı işgaline kadar devam etmiştir. Bu dönemde; ulema, medrese ve dinî dersler eğitim sisteminin temel taşlarıydı ve el-Ezher Üniversitesi Mısır'ın sınırlı sayıdaki entelektüel ve elitinin yetiştiği bir kurumdu.¹

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

19. yüzyıla kadar Mısır'da eğitim büyük ölçüde dinî otoritenin kontrolündeydi. Hem İslami otorite hem de Kıpti Kilisesi ilk, orta ve lise seviyesinde okullara sahipti. Söz konusu kurumlarda müfredat, dinî derslerin yanında Arapça ve matematik yoğunluklu verilmekteydi.²

Mısır'da modern anlamda eğitim reformları, Mehmet Ali Paşa döneminde başlamıştır. Eğitimdeki bu reformlar sayesinde millî birlik ve ekonomik dönüşümü sağlamayı hedefleyen³ Mehmet Ali Paşa, bu yolla aynı zamanda sanayi ve askerî alanda artan teknik eleman ve mühendis ihtiyacını da karşılamayı amaçlamıştı. Mehmet Ali Paşa'nın etnik aidiyetinden dolayı Mısır yönetiminde Türk, Çerkes ve Arnavut elitler ağırlık taşıyordu. Kültürel arka planda hem Fransızlardan etkilenen hem de Osmanlı siyasal nizamını kendisine ilham kaynağı olarak alan Paşa,⁴ Mısır halkının eğitiminden ziyade elitlerinin modernleşmesi ve eğitimiyle ilgileniyordu. Eğitimin halka yönelik açılımı ancak *Description de L'Egypte* dergisi editörü Jombard'ın Mısır halkının cehaletten kurtarılması için Mısırlı öğrencilerin Fransa'ya gönderilmesi tavsiyesinden sonra yaşanmıştır. Bu tavsiye doğrultusunda 1811 yılında ilk öğrenci grubu yurt dışına gönderilmiştir.⁵

Osmanlı'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi 1800'lü yılların başında Mısır'da da okullaşma oranlarında ciddi bir artış görülmüştür. Ülkede Mehmet Ali Paşa'nın teşvikleriyle askerî ve mühendislik okulları yanında eczacılık, veterinerlik, müzik, mineraloji, kimya ve kamu idaresi okulları açılmıştır. Bütün bu okullar *Divan-ı el-Medarris* tarafından merkezî bir sistem tarafından idare ediliyordu.⁶ 1825 yılında askerî hazırlık okulu olan *Medresetu el-Cihadiyye*

el-Harbiyye Kasru'l-Ayni Sarayı'nda faaliyete başlamış ve okul 1836'da tıbbiyeye dönüştürülmüştür.⁷ Mehmet Ali Paşa döneminde bu tarz okulların saraylarda ve prenslerin evlerinde açılma âdeti, okulların tebaa hizmetinden ziyade devlete hizmet etmek üzere kurulduğu algısının yerleşmesine sebebiyet vermiştir.⁸ Bu dönemde sarayla iç içe inşa edilen bu kurumlar dinî liderlerin ve okulların zayıflaması, bürokratik ve resmî elitlerin güçlenmesi gibi bir sonuç da doğurmuştur.

1837 yılında okul idare işlerinin yeniden düzenlenmesinden sonra 40 yeni okul açılmıştır. Ancak öğretmen eksikliğinden dolayı bu okullar da Ezher Üniversitesi mezunlarının ders verdiği kurumlar haline gelmiştir. Böylece buralar da geleneksel olarak Arap dili etrafında gelişen eğitim sistemin temsilcileri olmuştur.⁹ Bu anlamda 19 ve 20. yüzyıllarda Mısır'daki eğitim reformları ve gelişimi, politik atmosferden etkilenerek devam etmiştir. Ancak Mehmet Ali Paşa'nın sanayileşme konusundaki ısrarlı isteğine Müslüman tebaa gerekli ilgiyi göstermeyince, başta eğitim olmak üzere Mısır'ın kültürel ve sosyal hayatında gayrimüslim azınlıkların fırsatı artmıştır. Yunan, Ermeni ve Yahudiler Mısır'ın ekonomik hayatında önemli mevkilere ulaşmıştır. 1850 yılında Mısır'da okuma yazma oranı sadece %3'tü ve ülkede çoğunlukla yabancı misyonerlerin okullarında yetişenlerden oluşan bir aydın sınıf meydana gelmişti.¹⁰

Mısır eğitim sistemini etkileyen bir diğer önemli hadise de Fransızların Mısır'ı işgalidir. Ülkenin yeni yöneticisi Napolyon, beraberinde getirdiği 167 sanatçı, akademisyen ve bilim adamından oluşan Bilim ve Sanat Komisyonu ile yalnızca fiziki bir işgali hedeflemediğini gösteriyordu.

Napolyon pozitif bilimler alanında ve teknik konularda ihtiyaç duyulan kadronun yetişmesi için Mısır'da ciddi çalışmalar yapmıştır.¹¹ Kısa bir zaman diliminde de olsa Mısır'ı elinde tutan Fransa'nın ülkenin sosyopolitik dönüşümünde çok büyük rolü vardır. Bu dönemde Fransızlar son derece önemli kültürel çalışmalar gerçekleştirmiştir. Mısır'ın Firavunlar tarihinin keşfi, hiyeroglif yazılar da dâhil 23 ciltlik *Description de l'Égypte* gibi büyük bir ansiklopedinin hazırlanması bu dönemle birlikte söz konusu olmuştur.¹² Bu çalışmalar Mısır'ın tarihî, etnik ve millî kimliğinin oluşmasına kaynaklık ederek, ülkenin sosyolojisinde çok ciddi etkiler bırakmıştır.

19 ve 20. yüzyıllarda Avrupa ülkelerinin kolonileşme yarışına girmesiyle -1882 yılında- Mısır İngiltere tarafından işgal edilmiştir. 1882-1922 yıllarını kapsayan İngiliz işgal yönetimi sırasında, ülkede eğitim yatırımları büyük ölçüde sınırlandırılmış ve bu döneme kadar herkese açık olan devlet okulları, ücretli hale getirilmeye başlanmıştır.¹³ Mısır'da İngilizlerin yürüttüğü bu politikanın gerekçesinin; sömürge düzenini sürdürmek, mezunlar üzerinden bürokrasiyi yönlendirmek ve potansiyel eğitimli, milliyetçi liderlerin ortaya çıkmasını önlemek olduğu ileri sürülmüştür.¹⁴

Bu noktada, Mısır'daki eğitim mirası ve felsefesinin iki ana kültürün ürünü olduğunu söylemek gerekir. Birincisi Batılı (seküler) mirastan kaynaklanan ekol, ikincisi ise İslami kültüre (geleneksel) dayanan eğitim geleneğidir. İngiltere, kolonisi Mısır'daki eğitim sistemini kendi amaçlarına hizmet edecek şekilde yapılandırmıştır. Denetimli bir eğitim sistemi ile belli bir elit oluşturmaya çalışan İngilizler,

yüksek eğitim imkânını sadece kendilerine sadık elitlere tahsis etmiştir.¹⁵ İslami kültür yahut geleneksel eğitim sistemi ise, cami ile başlayan ve medreselerle devam eden el-Ezher sistemi ile kurumsallaşan bir metottur. Kur'an-ı Kerim'i ezberleme ve İslami ilimlerin öğretilmesine dayanan bu sistem, Mısır'ın halen en önemli toplumsal tabakalarını ve entelektüel sınıfını ortaya çıkaran yapıdır.¹⁶ Bu dönemde Rifa et-Tahtavi, Mısır ve Arap milliyetçiliğinin eğitim sisteminde merkezî bir rol almasını savunurken, Cemaleddin Afgani ve öğrencisi Muhammed Abduh, el-Ezher başta olmak üzere reformize edilmiş bir İslami eğitim sistemini savunuyordu.¹⁷ İslam reformizmi akımını da temsil eden Abduh ve Afgani, daha sonra Reşid Rıza ve kısmen Hasan el-Benna önderliğinde Müslüman Kardeşlerle devam eden bir sürecin ilk temsilcileri olmuştur. Hasan el-Benna önderliğinde kurulan Müslüman Kardeşler cemaati, üniversite eğitimi dâhil olmak üzere kentlere göç eden kitlelere ve kırsal kesimdeki ihtiyaç sahibi öğrencilere eğitim fırsatları sunmaya başlamıştır. Cemaat kısa sürede okullar kurmuş, aynı zamanda camilerde de din eğitimi vererek bu sistemi yaygınlaştırmıştır. Dinî değerleri esas alarak insanların manevi boşluğunu doldurmak için bir ağ kuran cemaat, kısa zamanda Mısır'ın en önemli siyasal ve sosyal hareketlerinden biri olmuştur.¹⁸

İngiltere Mısır'ı her ne kadar Fransa'dan çok daha uzun dönem sömürmüş olsa da Mısır eğitim sisteminde Fransız modeli daha baskındır. Mısır'da modern manada Fransız eğitim sistemi benimsenmiştir.¹⁹ Mısır hükümetinin eğitim için öğrencileri Fransa'ya göndermesi ve ülkede Fransız tipi okulların açılmış olması, bu durumun sebepleri arasındadır. Bu dönemde

yabancı dillerde yazılar yazan entelektüeller ve filozoflar, Mısır'ın eğitim sistemine olduğu kadar kültürüne de etki etmiştir.

Bu yıllarda Batı tipi eğitime yönelik güçlü bir talep olmasa da Fransız sisteminin özellikle eğitilmiş Mısırlı elitlerin algısında meydana getirdiği değişiklikler önemlidir. Daha 19. yüzyıl sonlarında Fransa'da öğrenci olan Tahtavi gibi ünlü Mısırlı düşünür ve eğitimciler, ülkelerindeki eğitim sisteminin inşasında aktif rol almışlardır. Okul müfredatlarının, kitaplarının ve öğretim metotlarının geliştirilmesine büyük katkı sağlayan bu kişiler, eğitimi devlet sisteminin temelini oluşturacak şekilde reforme edebilmiştir.²⁰

Bu dönemde Mısır'daki eğitim sisteminin modernleşmesi ve dönüşmesinde hem Mehmet Ali Paşa'nın başlattığı reformlar ve modern kamu okullarının inşası hem de Mısır'ı işgal eden İngiltere ve Fransa'nın etkisinde yetişen yeni elit kesim ve eğitimciler etkili olmuştur. Ayrıca el-Ezher başta olmak üzere geleneksel eğitim kurumlarının İslam reformizmi kapsamında başlattıkları reformlar da sürece büyük katkı sağlamıştır. Bu konuda Muhammed Abduh'un ulemanın bütün itirazlarına rağmen Ezher'de gerçekleştirdiği değişiklikler önemlidir.

Mısır'da ilköğretimin zorunlu hale gelmesi 1925 yılında kabul edilen bir yasa ile söz konusu olmuştur. Bu dönemde Mısır devleti ülkedeki okuryazarlık oranını arttırmak için eğitim bütçesini %4'ten %11'e çıkartmıştır. Mısır'da okullaşma eğiliminin artmasıyla hem ortaöğretim hem de yükseköğretimde ciddi bir ilerleme yaşanmıştır. Öyle ki ortaöğretim kayıt oranları, ilköğretim oranlarından daha fazla büyümüştür. 1925 yılında Kahire Üniversitesi

kurulmuş ve yükseköğretim kurumlarından mezun olanların sayısı 1928 yılında 1.061 olarak kayıtlara geçmiştir. Bu rakam 1932 yılında ikiye katlanmıştır.²¹

1952 yılında, Soğuk Savaş döneminde, Mısır'ın başına Cemal Abdunnasır'ın geçmesiyle ülke sosyalist bloğa yaklaşmıştır. İsrail ve Batı karşıtı söylemleriyle Nasır, devletteki reform yapma isteğini gerçekleştirmek için eğitimdeki mekanizmaları kullanmıştır. Mısır halkının eğitimsiz ve geri kalmasından haklı olarak İngilizleri sorumlu tutan Nasır, yeni rejimin kurulması ve toplumun değişim ve dönüşümü için eğitim müfredatının önemli olduğuna inanıyordu. Bu bağlamda, 1960 yılında rejimin temel ideolojisini yaygınlaştırmak için Millî Eğitim Komitesi'ni kurdu.²²

Eğitim hizmetlerinin makul hale getirilmesi ve ücretlerin kaldırılması, tüm kademelerde eğitimin yaygınlaştırılması, okul ve üniversitelerin müfredatlarına Arap milliyetçiliği konusunun dâhil edilmesi ve okulların sosyalleşmesi gibi hedefler Nasır'ın eğitim devrimindeki temel unsurlardı. 1952 yılında ülkede okuma yazma bilmeyen kadınların oranı %90 civarındaydı ve ilköğretim çağındaki kız çocukların sadece %26'sı okula kayıtlı idi. Nasır'ın başlattığı eğitim reformu çerçevesinde bu dönemde ülkedeki bütün özel okullar da Eğitim Bakanlığı'na bağlandı.²³

Nasır döneminde, Mehmet Ali Paşa'dan sonra, gerek altyapı yatırımları gerek ideolojik eğitimin düzenlenmesi gerekse okuma yazma oranlarının artırılması konularında Mısır'da modern tarihin en köklü reformları gerçekleştirilmiştir. Nasır Mısır'da eğitim sistemini merkezîleştirerek diğer komşu ülkelere de emsal teşkil etmiştir. Arap dayanışması temeli üzerine

hazırlanan Mısır'daki eğitim müfredatı bütün bölge ülkeleri için bir örnek oluşturmuştur. Bu dönemde Mısırlı eğitimciler bölgedeki diğer ülkelere giderek müfredatlarını oluşturmalarında yardımcı olmuştur.²⁴

Nasır'ın eğitim alanındaki en büyük başarılarından biri de okula kayıtlı öğrenci sayısında yaşanan ciddi artıştır. 1952 yılında ilkokul seviyesinde kayıtlı öğrenci sayısı 1,5 milyon civarında iken, 1969 yılında bu sayı 3,6 milyona çıkmıştır. Aynı tarihlerde ortaöğretim okullarındaki kayıtlı öğrenci sayısı da 181.789'dan 293.991'e yükselmiştir.²⁵ Eğitimdeki bu iyileşme yükseköğretime de yansımıştır. Nasır'ın bütün üniversite mezunlarının kamu sektöründe iş bulabilecekleri vaadi, Mısır'da ilerleyen yıllarda yükseköğretim kayıtlarındaki oranının hızla artmasında etkili olmuştur.²⁶

Önceki rejimlerden farklı olarak Nasır döneminde eğitimdeki en önemli reformlardan biri de ideolojik yaklaşımdaki değişikliklerle bağlantılı olarak kırsal kesimdeki fakir halkın statüsünün iyileştirilmesi ve kadınlar için fırsatlar oluşturulması taahhüdüdür. Mısır'daki mesleki ve idari personelin neredeyse dörtte birini kadınlar oluşturmaktadır. Bazı mesleklerde, özellikle tıp ve ilgili meslek dallarında, kadın sayısında belirgin bir artış olmuştur.²⁷ Eğitim sisteminin rejimin temel ideolojisinin yaygınlaştırılması için, özellikle de Nasır'ın Millî Eğitim Komitesi'ni oluşturduğu 1960'tan sonraki dönemde, önemli bir araç haline geldiği görülmektedir. Bilhassa kırsal kesimde okuma yazma oranının artması ve kadınların eğitime dâhil olması, Nasır'ın hedeflediği rejim açısından önemli kazanımlardır.

1970 yılında devlet başkanı olarak ülkenin başına Enver Sedat gelmiştir. Enver Sedat Nasır'ın

İsrail karşıtı retorikini devam ettirmiş olsa da 1973 yılındaki İsrail-Mısır Savaşı sonrasında Doğu Bloğu'ndan yavaş yavaş uzaklaşmıştır. Sedat, *İftitah* politikalarıyla ülkenin kapılarını Batı ekonomilerine açmıştır.²⁸ Ayrıca İsrail'le anlaşma yolunu seçerek ülkenin dış politikadaki tavrını değiştirmiştir. Sedat'ın bu paradigma değişimi eğitim alanına da yansımış, daha sonra 1990'lı yıllarda Hüsnü Mübarek ile birlikte ülkede eğitim alanında köklü değişiklikler yapılmıştır.

Günümüzde Durum

Toplam nüfusu 94,5 milyon civarında olan ülkede, yetişkin nüfusun %29,23'ü okuma yazma bilmemektedir.²⁹ Okuryazar olan erkeklerin oranı %82,2 iken, kadınların oranı %65,4'tür. Mısır, gayrisafı yurt içi hasılasının (GSYİH) %3,8'ini eğitime tahsis etmiştir.³⁰ Toplam dokuz yıl olan ilk ve ortaöğretim Mısır'da mecburidir.³¹ Günümüzde Mısır, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın en büyük eğitim hacmine sahip ülkesidir.

Ülkede eğitimle ilgilenen iki bakanlık vardır: Millî Eğitim Bakanlığı üniversite öncesi eğitimi planlar, düzenler ve işletirken Yükseköğretim Bakanlığı da üniversiteleri ve yükseköğretim kurumlarını denetlemektedir.³² Mısır'da da anaokulları, ilk ve ortaöğretim okulları, lise ve yükseköğretim seviyesindeki okullar ülkedeki eğitim kademelerini oluşturmaktadır. Bütün bu kurumlar Mısır Eğitim Bakanlığı'nın belirlediği hiyerarşi ve müfredatı uygulamaktadır. Bunun dışında 2012 yılı itibarıyla el-Ezher eğitim sistemine özerk bir statü verilmiştir.³³

Mısır'ın diğer bölge ülkeleriyle eğitim alanında ayrıldığı en temel nokta, el-Ezher eğitim sistemi ve kurumlarının mevcudiyetidir. İlköğretim, or-

taöğretim, lise ve üniversiteden oluşan bu sistem ülkedeki öğrencilerin, okulların ve öğretmenlerin %10-15'ini kapsamaktadır. Ezher sistemi Mısır'da dinî ilimlere yoğunlaşmakla birlikte fen bilimleri ve sosyal bilimlere de önem vermektedir. Ülkede ayrıca yönetimleri ve işleyişleri anlaşmalarla belirlenmiş yabancı okullar da mevcuttur.

Mısır'da 1962 yılından itibaren eğitim anayasa ile garanti altına alınmıştır.³⁴ Anayasaya göre devlet herkese eşit düzeyde eğitim imkânı sunmakla sorumludur. Anayasa, Mısır'da eğitimin bütün devlet okullarında ücretsiz olduğunu ve ülkede okuma yazma oranını %100'e çıkarmanın millî bir mesele olduğunu belirtir.³⁵

Hüsnü Mübarek dönemi ile birlikte ekonomide liberal politikaların benimsenmesi ve dünya ile entegre olma isteği, Mısır'daki müfredat ve eğitim faaliyetlerinin de bu amaca uygun hazırlanmasında belirleyici olmuştur. Buna göre üniversite öncesi eğitimin amacı bütün çocuklar için yüksek kalitede, dünya değerlerine saygılı; demokrasi, özgürlük ve sosyal bilinci yüksek; bilgi, iletişim ve etkileşimi üst düzeyde bir nesil yetiştirmektir.³⁶ Mısır'da özellikle 2000'li yıllarda eğitim alanında ciddi değişiklikler yapılmıştır. Bu dönemde ABD'nin devlet kuruluşu olan ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) ve Birleşmiş Milletlere bağlı kuruluşlarla yapılan iş birlikleri çerçevesinde ülkede okuma yazma oranını yükseltmek, eşit eğitim fırsatları sunmak, kırsal bölgelerde, bilhassa köylerde okullar inşa etmek ve kızların okullara kayıtlarını sağlamak için çok sayıda proje uygulanmıştır.³⁷

Ancak bütün bu çalışmalara rağmen Mısır genelinde ve özellikle kırsal kesimde okuma yazma bilmeyen genç nüfusun oranı oldukça yüksektir. Arap Ortadoğu'sunun en köklü ve en önemli

entelektüel sınıfına sahip ve Osmanlı döneminde eğitimini modernleştirmeye yönelik adımlar atan ilk ülkelerden biri olmasına rağmen Mısır'da genç nüfusun neredeyse dörtte biri okuma yazma bilmemektedir. Kızların eğitimi, çalışan çocuk sayısı ve altyapı, eğitimde Mısır'ın başlıca sorunlarıdır.

Okul öncesi eğitime katılım da ülke genelinde düşüktür. 2012 yılı verilerine göre anaokullarındaki her 20 öğrenciye 1 öğretmen düşmektedir.³⁸ Mısır'da okul öncesi eğitim genel olarak pahalıdır. Devletin bıraktığı bu alanı özellikle sivil toplum kuruluşları ve özel kreşler doldurmaktadır. Okul öncesi eğitim kurumlarının işletme oranlarına bakıldığında devlete bağlı kurumların %50, STK ve özel sektörün işlettiği kurumların da %50 olduğu görülmektedir.³⁹ Dolayısıyla bu alanda cemaatlerin ve vakıfların kendi inisiyatifleriyle açtıkları birçok anaokulu, kreş ve çocuk yuvası bulunmaktadır. Dernekler ve vakıflar özellikle fakir halka, kırsal kesime ve köylere yoğunlaşmış durumdadır. Anaokullarındaki müfredata bakıldığında kimi okulların Kur'an merkezli bir eğitim verdiği kimilerinin ise genellikle İngilizce olmak üzere yabancı dil eğitimi öne çıkardığı görülmektedir.⁴⁰

Mısır Eğitim Bakanlığı verilerine göre 2010-2012 yıllarında okul öncesi eğitimde toplam 8.212 okul, 24.237 sınıf ve 727.835 kayıtlı öğrenci bulunmaktadır. Ezher anaokullarındaki kayıtlı öğrenci sayısı ise 60.000 civarındadır.⁴¹

6-15 yaş arası çocukların devam ettiği ilk ve orta-öğretim okulları 6+3 yıllık bir süreci kapsamaktadır. Mısır'da ilköğretim devlet tarafından her çocuğa ücretsiz olarak verilmektedir. İlköğretim müfredatında haftada 12 ders Arapçaya, 3 ders matematiğe, 3 ders de dinî bilgiler eğitimine ayrılmıştır.⁴² Mısır'da ilköğretim okullarında kayıtlı

çocuk sayısı 9.334.322'dir. Ülkedeki toplam okul sayısı 16.951, sınıf sayısı 242.676 olarak açıklanmıştır. İlköğretim okullarında 166.308'i kadın olmak üzere toplam 302.062 öğretmen görev yapmaktadır. Aynı dönemin verilerine göre Ezher'e ait 3.423 ilköğretim okulunda da 536.385'i kız olmak üzere toplam 1.205.712 öğrenci kayıtlıdır. Ezher okullarında 28.243'ü kadın toplam 66.337 öğretmen görev yapmaktadır.⁴³ Ortaokullarda haftada en fazla okutulan derslerin sıralaması ise şöyledir: Arapça 7, sosyal bilimler 4, yabancı dil 4, dinî bilgiler 2.⁴⁴

2005-2006 yılı verilerine göre ortaöğretim seviyesinde ülkede toplam 8.958 okul bulunmaktadır. Bunların 7.650'si devlet, 1.036'sı özel okul ve kolejlerdir. Toplam ortaöğretim kurumları içinde meslek liselerinin sayısı 272 ile oldukça düşüktür. Aynı yılın verilerine göre ortaöğretim okullarındaki kayıtlı öğrenci sayısı 3.144.089'dur.

Mısır'da ortaöğretimdeki sorunların başında sınıfların fazla kalabalık olması gelmektedir. Devlet okullarındaki sınıflarda öğrenci sayısı ortalama 39 iken, özel okullarda bu sayı 29,2'dir.⁴⁵

2000-2006 yılı verilerine göre Mısır'da lise seviyesindeki kayıtlı öğrenci sayısı 3.480.314'tür. Bu öğrencilerden 1.145.175'i genel kamu liseleri, 1.961.162'si teknik liseler, 94.015'i özel okul ve kolejler, 279.963'ü de Ezher okul sisteminde eğitim görmektedir. Aynı yılın verilerine göre ülkedeki lise sayısı 2.239'dur. Bu okulların 1.641'i devlet, 598'i ise özel okul ve kolejlerdir. Bu seviyedeki okul sayısı 2010-2011 yılında bir miktar artarak 2.414'e çıkmıştır.⁴⁶ Liselerdeki derslerin %50'si herkes için mecburidir. Geri kalan derslerin %40'ı mesleki derslerden, %10'u da seçmeli derslerden oluşmaktadır.⁴⁷

Üç yıllık genel liselerde fen bilimleri, matematik, sosyal bilimler ve beşeri bilimler eğitimleri verilirken, genellikle buldukları bölgenin önceliği ve ihtiyacına binaen eğitim veren meslek liselerinde ise tarım, sanayi, turizm ve ticaret alanlarında eğitim verilmektedir.⁴⁸

Ezher Sistemi

Ezher sistemi, Mısır'da resmî devlet sisteminin ayrı olarak yürütülen bir sistemdir ve hem etki hem de yaygınlık itibarıyla ülkedeki eğitim çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Ezher okulları genellikle dinî ağırlıklı eğitime önem veren okullar statüsündedir. İslami ilimler alanında yoğunlaşan bu okullarda medrese tarzı eğitim verilmektedir.⁴⁹

Ezher eğitim sistemi el-Ezher Yönetim Konseyi tarafından denetlenir ve Eğitim Bakanlığı'ndan bağımsız olsa da dolaylı olarak Başbakan tarafından kontrol edilir. Ezher okulları ilk, orta ve lise seviyelerinde dahi enstitü adı ile adlandırılmaktadır. Bu sistemde -devlet okullarındaki kadar olmasa da- eğitimin her aşamasında belli ölçülerde dinî içerikli olmayan dersler de verilmektedir. Temelde Ezher eğitim sistemi müfredatı, dinî ilimlerin öğretilmesine dayanmaktadır. Öğrencilerin hepsi Müslümanlardan oluşmaktadır ve kız-erkek ayrı eğitim verilmektedir. Ezher okulları çoğunlukla kırsal kesimde ve taşrada olmak üzere Mısır'ın tüm bölgelerinde bulunmaktadır. Sistemin önemli sorunlardan biri, bu liselerden mezun olan öğrencilerin sadece el-Ezher Üniversitesi'ne devam edebilmesidir.⁵⁰ Ezher liselerinin müfredatı Mısır'daki mesleki ve diğer teknik liselerden biraz daha farklıdır. Buradaki dersler kabaca üç bölüme ayrılmaktadır: dinî eğitim, Arap dili ve grameri, pozitif bilimler.⁵¹

Ezher eğitim sistemi çok yaygın ve ayrı bir öneme sahip olmasına rağmen gerek müfredatta gerekse eğitim kalitesinde hâlâ çeşitli sorunlar bulunmaktadır. Ezher sistemi, hem müfredatının özerk ve bağımsız olmaması hem de ekonomik anlamda bağımlı olması sebebiyle ağır bir bürokratik yük altındadır. Modern dönemin gelişen iletişim imkânlarına rağmen dışa açılım veya İslam dünyasında bu sistemi yaygınlaştırma konusunda da herhangi bir ilerleme kaydedilmiş değildir. Ezher sisteminin klasik medrese eğitimi ötesinde dönüşüm ve taşıyıcı misyonunu net olarak belirleyememesi, İslam dünyası açısından bir kayıptır. Oysaki gerek Mısır’da gerekse Ortadoğu genelinde klasik ve modern eğitimi harmanlayan bu tür okulların yaygınlaşması ve güçlenmesi aşırı cılızlığın önünü alma konusunda önemlidir.⁵²

Ezher okullarında başlangıç seviyesindeki müfredat genellikle dinî derslere dayanmaktadır. Buna göre Kur’an-ı Kerim, tefsir, hadis, İslam hukuku gibi klasik İslami ilimler yanında, din ahlakı, siyer, yazma, Arap dili ve belagati, mantık, tarih, coğrafya, ulusal kültür, aritmetik, geometri, resim, temizlik dersi, biyoloji ve kimya gibi fen bilimleri dersleri de okutulmaktadır. Bu sistemde temel eğitimler tamamlandıktan sonra sınıflarda düzenlemeler yapılmakta ve öğrenciler istedikleri bölümler arasında tercihte bulunabilmektedir.

İslam teolojisine dayalı olan Ezher modelinde, modern dönemde öğretim usullerinin ıslahı konusunda ihtiyaç doğması üzerine, Muhammed Abduh’un öncülüğünde hazırlanan 15 Aralık 1890 tarihli kanunla bazı ıslahatlar yapılması kararlaştırılmıştır. Böylece programa yeni bilimler alınmış; yeni kütüphanelerle üniversite zenginleştirilmiştir. Bu kanunla Ezher’e bağlı her

enstitüde bir idare heyeti kurulmuş, üniversite içinde de “Meclisu’l-Ezheri’l-A’lâ” adı ile büyük senato teşkil edilmiştir.⁵⁵ Abduh’un girişimleriyle Ezher’in müfredatında yapılan değişiklikler peyderpey devam etmiştir. 1908 yılında müfredata matematik, fizik, kimya gibi pozitif bilimler dâhil edilirken, 1930 yılında psikoloji, klasik felsefe ve İslam felsefesi dersleri de sisteme eklenmiştir. 1970’li yıllarda eğitimdeki kapsamlı reformlarla birlikte üniversitede tıp, tarım ve mühendislik bölümleri açılmıştır.⁵⁴

Modern dönemde Ezher Üniversitesi iki önemli meydan okuma ile karşı karşıya kalmıştır; bir yandan modernleşme diğer yandan radikalleşme camiayı bir hayli zorlamıştır. Ancak 1961 yılında “Kız Kolejleri”nin kurulması ile ilgili yasanın kabulünden sonra sistemde yapılan değişiklik ve düzenlemeler, Ezher tarihinde ciddi ve radikal adımlar olarak yorumlanmıştır.

Ezher Üniversitesi sadece din eğitimi veren bir kurum değildir. Ezher’de eğitim kız-erkek olarak ikiye ayrılmıştır. Erkekler için başta tıp olmak üzere hukuk, Arap dili, mühendislik, ziraat, çeviri bilim, eczacılık, eğitim, sosyal bilimler ve diğer bölümler mevcuttur.⁵⁶ Kızların eğitimi ise üç kategoride tasnif edilmiştir. Birinci kategori Kahire merkezli tıp, İslami ilimler, mühendislik, dişçilik, eczacılık ve sosyal bilimler olmak üzere 10 fakülteden oluşmaktadır. İkincisi el-Ezher alt Mısır kolejleridir. Buna göre toplam 13 fakülte İskenderiye ve Mansura gibi şehirlerde yayılmıştır. Son kategoride ise aşağı Mısır bölgesindeki üç fakültede eğitim verilmektedir.⁵⁷ Ayrıca külliye kapsamında beş erkek ve bir kız olmak üzere toplam altı yüksek enstitü bulunmaktadır. 2007-2008 yılı verilerine göre el-Ezher’in farklı illerde toplam 64 fakültesi bulunmaktadır.⁵⁸

Yukarıda da belirtildiği gibi üniversitenin yanında Ezher bünyesinde üç yıl lise, üç yıl ortaokul ve beş yıl ilkokul olmak üzere eğitim veren kendine has geniş çaplı bir sistem mevcuttur.⁵⁹

Ezher Üniversitesi'nin rektörü "Şeyhu'l-Ezher" olarak isimlendirilmektedir. Bu makamın toplumdaki nüfuzu olağanüstü olduğu için, rektör seçiminde ciddi gerilimler yaşanmaktadır. Bir yandan devletin buradaki yapıyı kontrol altında tutma isteği diğer yandan serbest akademik çalışmalar yapmak isteyen üniversite hocalarının rekabeti, kurum içerisinde ciddi bir çekişme ortamı oluşturmaktadır. Şeyhu'l-Ezher, İslam dünyası genelinde gerek fetva verme yetkisi gerekse Ezher ekolünden yetişen kişiler üzerinden ciddi bir etkiye sahiptir. Dahası el-Ezher Üniversitesi ve alt kademelerdeki Ezher eğitim sistemi, içeriden Müslüman Kardeşler dışarıdan ise Selefi ve Vahhabi temelli farklı cemaat ve grupların artan etkisini sınırlandırmak ve dengede tutmak için özellikle devlet yetkilileri tarafından da desteklenmiştir.⁶⁰ İslami ilimlerinin en önemli merkezlerinden olan Ezher, bu anlamda sadece Ortadoğu'da değil İslam dünyasının her yerinde etkin konumundadır. Balkanlar'da, Güneydoğu Asya'da, Kafkasya ve Afrika'da İslami ilimler konusunda yetiştirdiği öğrenciler sayesinde Ezher ekolü oldukça ünlüdür.

Ezher Üniversitesi'nin önemli bir meydan okuması, devletle olan ilişkilerin niteliği ve hukuki statüsü konusudur. Ezher, geçmişte daha özerk ve bağımsız bir statüde iken özellikle Hüsnü Mübarek dönemiyle bu özerkliğini ve fikrî özgürlüğünü kaybetmeye başlamıştır. Ezher'i devlet sistemi altına almak isteyen Mübarek, başta Kahire olmak üzere birçok şehirde yaptığı altyapı yenilemeleri ve restorasyonlarla Ezher'de nüfuz kazanmayı

başarmıştır. Bu anlamda Ezher rektörü devletin önemli bir partneri niteliğine bürünmüştür. Bu iş birliği ve yakın ilişki Abdulfettah es-Sisi'nin gerçekleştirdiği darbe sürecinde de görülmüştür. Zamanla devletin fazla müdahaleleri, zayıf ve kalitesiz eğitimle birlikte başarı seviyeleri düşük öğrencilerin kabulü, Ezher sisteminde genel bir gerilemeye sebep olmuştur.⁶¹

Eğitimde Sorunlar

Mısır'da 6-14 yaş arasında eğitim imkânı bulamayan çocuk sayısı 400.000 olarak açıklanmıştır. Her çocuğun eğitim almasını sağlayabilmek için Mısır devleti 2008 yılından itibaren 13.500 okul inşa etme hedefi koymuştur.⁶² Özellikle köylerde ve kırsal alanlarda eğitim imkânından mahrum kalmış çocukların eğitim almasını amaçlayan bu hedefler, eksik bütçe ve sınırlı ekonomik gelirler sebebiyle tam olarak gerçekleştirilememiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Mısır eğitim sistemi üzerinde yabancı ülkelerin etki ve ağırlığı yadsınamaz boyuttadır. UNESCO'nun olduğu kadar *Fulbright* programı ve Dünya Bankası gibi kurumların Mısırlı öğretmenlerin eğitiminde önemli katkıları bulunmaktadır. Amerikan, Fransız, İngiliz, İtalyan ve Japon uzmanlar, Mısır'da çeşitli kademelerde programlar yürütmektedir.⁶³ Mısır toplumunun ve geri kalmış kırsal alanların modernleşmesi için her türlü desteği veren bu kuruluşlar ayrıca değişim için de kendi alternatiflerini sunmaktadır.⁶⁴

Mısır'da eğitimle bağlantılı diğer önemli ve temel problemlerden biri de mezun olan öğrencilerin istihdamı sorunudur. Son zamanlarda her ne kadar eğitim alanında bir ilerleme kaydedilmiş olsa da iş hayatının talep ettiği nitelikli kişilerin piyasadaki karşılığı sınırlıdır.⁶⁵ Mısır'ın en kronik problem-

lerinden bir diğeri de eğitimli yetişmiş bireylerin yurt dışındaki işleri tercih etmeleri meselesidir. Uzun zaman devam eden baskıcı hükümetler ve özgürlükleri sınırlayan yönetimler sebebiyle beyin göçü Mısır'da ciddi bir sorun haline gelmiştir. Sadece 1980'li yıllarda Mısır'dan her yıl 30.000 kadar öğretmen farklı ülkelere göç etmiştir.⁶⁶ Bu yıllarda özellikle Körfez ülkelerinde eğitim alanında ciddi bir yükseliş yaşanması, Mısır'dan çok sayıda öğretmenin çalışmak üzere bölgeye göç etmiş olmasıyla ilişkilidir. Hâlihazırda Mısır'da yaklaşık 1,3 milyon üniversite mezunu iş bulamamaktadır. Bunun yanında 250.000 kadar üniversite mezunu da yarı zamanlı işlerde çalışmaktadır.⁶⁷

Mısır'da eğitimin modernleşmesiyle birlikte test çözmeye yönelik ezbere dayalı bir sistem hâkim olmaya başlamıştır. Bu sisteme göre öğrenciler sınavlarda başarılı olmak için ezber yapmak zorunda kalmaktadır.⁶⁸ Bu ise ülkedeki sosyopolitik gerçeklerle örtüşmemektedir. Bunun yanında veliler ve öğrenciler arasında bazı meslek okullarında sadece başarısız öğrencilerin okuduğu inancı da sıkıntılı bir durum oluşturmaktadır.

Mısır'da kızların eğitime erişimi ve devamlılığı da ayrı bir problem teşkil etmektedir. Özellikle köy ve kırsal alanlarda kız çocuklarının eğitimi ile ilgili bir kültür olmaması sosyal, ekonomik ve çevresel şartların oluşmaması ve ailelerin kızların eğitimine olumsuz bakışı sebebiyle kız çocuklar eğitim imkânından mahrum kalmaktadır. Mısır'da okula hiç kayıt olmayan çocuk sayısı hâlâ oldukça yüksektir. Özellikle kırsaldaki köy ve kasabalar bu anlamda başı çekmektedir. Mesela yukarı Mısır'da kızların %22,1'i hiç okula gitmemiştir. Şehirlerde bu oran %11 civarındadır.⁶⁹ Kızlar, yoksulluk veya eğitim hizmetlerinin eksikliği yanı sıra özellikle kırsal alanlarda bu tür bir kültürün olmayışı,

erken evlilikler ve ekonomik imkânsızlıklar gibi sebeplerle okula gönderilmemektedir.⁷⁰

Eğitim Bakanlığı tarafından okul çağındaki bütün çocukların kayıt altına alınması için gösterilen bütün çabalara rağmen, hâlâ sistem dışında kalan gruplar bulunmaktadır. 2000 yılında Dakar Deklarasyonu ile kabul edilen "Herkes için Eğitim" projesi, kız çocuklarının eğitimini en önemli öncelik olarak kabul etmiştir. Ayrıca cinsiyetler arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırmak için 2015 yılı için hedef konmuştur.⁷¹ Kız çocuklarının eğitimini sağlamak için Mısır devleti yanı sıra uluslararası partnerlerin iş birliği de çok önemlidir. Bu anlamda UNESCO, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve diğer sivil toplum kuruluşları Milli Eğitim Bakanlığı ile birlikte çeşitli projeler uygulamaya başlamıştır.

Bu tür sıkıntıları aşmak adına Arap Baharı süreciyle birlikte Mısır'da genç akademisyenlerin ve araştırmacıların müfredattaki ve sınıflardaki dersleri demokratikleştirme hareketi başlattıkları görülmektedir. Özellikle öğrencilerin ve eğitim sistemindeki personelin demokratikleştirme ve reform talepleri, Mısır'da okullara ve eğitime verilen önem hakkında bir fikir vermektedir.⁷²

Mısır'da el-Ezher'e bağlı mesleki okulların yanında Katoliklere ait özel dinî okullar da vardır. Genellikle Kıptilere ait olan bu okullar Mısır devleti tarafından resmî olarak tanınmıştır.

Gelişmekte olan birçok ülkede olduğu gibi Mısır'da da çalışan çocuk sayısı oldukça yüksektir. Hatta Mısır bu anlamda karnesi en kötü ülkeler sıralamasında başlarda gelmektedir. Mısır'da 8-14 yaş arasında okula gitmeyen ve çalışan çocuk sayısının 2 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Ülke, önümüzdeki süreçte ekonomik

darboğaz, siyasi istikrarsızlık ve sosyal sıkıntılardan dolayı çalışan çocuk oranlarını azaltmak bir yana aynı seviyede tutmakta dahi zorlanacak gibi görünmektedir.

Müslüman Kardeşler cemaati tarafından açılan özel okullar, dinî eğitim veren ve normal kolej statüsünde olanlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Genellikle Batı Delta bölgesinde yoğunlaşan bu okulların müfredatı genel devlet okullarından ve Ezher eğitim sisteminden biraz daha farklıdır. Müslüman Kardeşler sponsorluğundaki okullara zaman zaman devlet tarafından zorunlu bir şekilde okul yönetimi ve öğretmen atamaları yapılmaktadır.⁷³

Mısır'da özel okul ve kolejlerden başka yabancı kuruluş ve ülkelerin açtığı okullar da mevcuttur. Uluslararası okullar olarak da bilinen bu kolejler Amerikan, Fransız, İngiliz veya diğer yabancı ülke kurumlarının açtığı ve finansman sağladığı okullardır. Bu okulların diplomaları Millî Eğitim Bakanlığı tarafından tanınmaktadır.

Yükseköğretim

Mısır'da ilk devlet üniversitesi 1925 yılında başkent Kahire'de açılmıştır. Daha sonra meslek yüksekokulları da yan kolejler olarak inşa edilmiştir. 1942'de İskenderiye'de, 1950'de Aynu Şems'te ve 1957'de Asyut'ta üniversiteler kurulmuştur.⁷⁴

Nasır döneminde Mısır'da yükseköğretimde 1957'den itibaren artan talebi karşılamak için çeşitli alanlarda eğitim veren meslek yüksek enstitüleri kurulmuştur. Nasır döneminin ilk yıllarında yükseköğrenime olan talebin artması dikkate değer bir gelişme olmakla birlikte artan talebi karşılamada, insan kaynağı arzında ve kalitesinde ciddi sorunlar yaşanmıştır.⁷⁵ Bu dönemde temel

sorun, yükseköğretim sisteminin ekonominin ihtiyacı olduğundan daha fazla insan üretmesidir. Ekonomik gelişmenin aynı oranda sağlanamaması üniversite mezunu işsizlerin ortaya çıkmasına ve buna bağlı olarak da sosyal problemler yaşanmasına sebep olmuştur.

Mısır'da 1971-1984 yılları arasında üniversiteye kayıt oranları 3,5 kat artmıştır.⁷⁶ Bugün hâlâ kısıtlı ekonomik imkânlar sebebiyle üniversite okumak isteyen ancak bu haktan mahrum kalan çok sayıda öğrenci vardır. Bu soruna bir çözüm bulmak isteyen devlet, mevcut üniversitelerin bazı bölümlerini ayrı birer üniversiteye dönüştürerek veya üniversiteler bünyesinde yeni bölümler açarak bu talebi karşılamaya çalışmaktadır. Mısır, yükseköğretim alanında kalite ve imkânlarını arttırmak için de 2022 yılını hedefleyen bir plan geliştirmiştir.

Mısır'da öğrenciler yükseköğrenimlerine devam edebilmek için lisede belli puan şartını karşılamak zorundadır. Üniversitelerde dört yıllık lisans eğitimi veren fakültelerin yanı sıra üç yıllık yükseköğretim teknoloji fakülteleri de mevcuttur. Tıp (altı yıl), eczacılık, diş hekimliği ve veterinerlik (beş yıl) bölümleri dışında lisans eğitimi süresi dört yıldır. Yüksek lisans süreci iki, doktora ise beş yılda tamamlanmak şartıyla üç yıldır.⁷⁷

Mısır'da el-Ezher dâhil olmak üzere 23 devlet ve 22 özel üniversite bulunmaktadır. Özel üniversiteler yerli ve genellikle İngiliz, Amerikan ve Rus yabancı ortaklarla kurulup yönetilmektedir.⁷⁸ Ülke genelinde 18 yüksek enstitü ve 81 yüksek eğitim veren kolej ve yükseköğretim enstitüsü bulunmaktadır. Bu enstitüler ve kolejler genellikle yerli ve yabancı STK'lar tarafından yönetilmektedir. 2010 yılı verilerine göre ülke genelinde üniversitelerde okuyan öğrenci sayısı 2.646.000 olarak açıklan-

mıştır.⁷⁹ Bu öğrencilerden 175.693'ü işletme, 67.570'i mühendislik, 14.981'i turizm ve otelcilik, 8.000'i tarım bölümlerinde okumaktadır.⁸⁰

Mısırlı gençlerin okumak için tercih ettikleri ülkelerin başında ABD gelmektedir. 2010 yılı istatistiklerine göre ABD'de okuyan 2.251 Mısırlı genç bulunmaktadır. Bunu sırasıyla 1.396 öğrenci ile İngiltere, ardından Almanya ve Fransa takip etmektedir. Bu dört ülkenin ardından 891 Mısırlı öğrencinin eğitim gördüğü Suudi Arabistan gelmektedir. Ülke dışında okuyan toplam Mısırlı öğrenci sayısı 49.011'dir; başka ülkelerden Mısır'a okumaya gelen öğrenci sayısı ise 11.627'dir.⁸¹

Sonuç

Mısır kültürel, entelektüel ve toplumsal anlamda Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın en önemli ülkelerinden biridir. Bu özellikleri hasebiyle de eğitimde yaptığı reformlar, eğitimin kapsamı, hacmi ve gelişim süreci İslam dünyası açısından da önem arz etmektedir.

Mısır eğitim sistemi için, Ortadoğu özelinde ve İslam dünyası genelinde modernleşme ile geleneksel arasında kalmışlığın aynasıdır demek pek de yanlış değildir. Zira asırlarca devam eden geleneksel İslami müfredata dayanan eğitim kurumlarının modernleşme ile birlikte yaşadıkları sorunlar, ikilemde kaldıkları konular ve dönüşüm süreçleri oldukça sancılı olmuştur. Bu kurumların söz konusu süreçte çoğu zaman devletin zorunlu

dönüşümü ve değişimine tabi tutuldukları görülmektedir. Orijinalliğini kaybeden bu okullar Mısır'da halen önemli entelektüellerin yetiştiği kurumlardır. Diğer yandan devletin açtığı ve büyük bütçeler tahsis ettiği genel ve teknik okullar henüz istenilen verimi sağlayabilmiş değildir. Devletin mecbur tuttuğu müfredatı uygulayan ve çoğunlukla entelektüel ve kritik düşüncenin eksik olduğu bu okullar da ciddi sorunlarla karşı karşıyadır; zira sadece temel bilgilerin alındığı kurumlar haline gelmişlerdir. Bu açığı kapatmak için Mısır yönetimlerinin başvurduğu çözüm seçenekleri arasında özel okullar ve kolejler önemli yer tutmaktadır. Ancak bu okulların ücretlerinin çok fazla olması, sınırlı sayıdaki kontenjanları ve selektif bir mantıkla öğrenci kabul etmeleri, Mısır'daki elitler arasındaki zihniyet açığını kapatmak bir yana daha da arttırmaktadır. Bununla birlikte bu okullardan yetişen öğrencilerin çoğunlukla başta Körfez ülkeleri olmak üzere yurt dışına göç etmeleri de ayrı bir sorundur.

Bugün Mısır'da anaokullarındaki altyapı eksikliği, eğitimin pahalı oluşu ve çocukların okula gönderilmemesi gibi sorunlar halen devam etmektedir. İlk ve orta dereceli okullarda ise kalabalık sınıflar, yetersiz altyapı, öğretmen yeterliliği ve takip edilen eğitim sisteminin içeriği ile ilgili sıkıntılar sürmektedir. Mısır'da lise eğitimi veren birçok okulun ciddi anlamda bir eğitim faaliyeti gerçekleştirdiğini söylemek de pek mümkün değildir. Bu durum üzerinde ülkede gençlere sağlanan istihdamın sınırlı oluşu da etkili olmaktadır.

Sonnotlar

- ¹ Bill Williamson, *Education and Social Change in Egypt and Turkey A Study in Historical Sociology*, The Macmillan Press, London, 1987, ss. 17-59.
- ² <http://looklex.com/e.o/egypt.education.htm>
- ³ Williamson, s. 11.
- ⁴ Williamson, ss. 60-61.
- ⁵ Williamson, s. 62.
- ⁶ J. Heyworth-Dunne, *An Introduction to the History of Education in Modern Egypt*, London: Luzac & Co., 1938. s. 107.
- ⁷ Heyworth-Dunne, s.108.
- ⁸ Heyworth-Dunne, s. 108.
- ⁹ Williamson, s. 62.
- ¹⁰ Williamson, s. 66.
- ¹¹ Williamson, s. 58.
- ¹² Arthur Goldschmidt JR, *The Brief History of Egypt*, Facts on File, Inc., 2008.
- ¹³ <https://pdfs.semanticscholar.org/6748/1746ba3653f62228a230b44fb15512e6db40.pdf>, s. 4.
- ¹⁴ <https://pdfs.semanticscholar.org/6748/1746ba3653f62228a230b44fb15512e6db40.pdf>, s. 4.
- ¹⁵ <http://education.stateuniversity.com/pages/411/Egypt-EDUCATIONAL-SYSTEM-OVERVIEW.html>
- ¹⁶ <http://education.stateuniversity.com/pages/411/Egypt-EDUCATIONAL-SYSTEM-OVERVIEW.html>
- ¹⁷ Williamson, s. 76.
- ¹⁸ Williamson, s. 111.
- ¹⁹ Rahimah Embong, Fadzli Adam vd., "Educational Development in Egypt and Turkey: Abduh's Integration Versus Ataturk's Unification Approaches", *The Social Science, Malezya*, 2016.
- ²⁰ Williamson, , s. 75.
- ²¹ Williamson, ss. 107-108.
- ²² Williamson, s. 118.
- ²³ Williamson, s. 119.
- ²⁴ <https://pdfs.semanticscholar.org/6748/1746ba3653f62228a230b44fb15512e6db40.pdf>, s. 4.
- ²⁵ Williamson, s. 119.
- ²⁶ <https://pdfs.semanticscholar.org/6748/1746ba3653f62228a230b44fb15512e6db40.pdf>, s. 4.
- ²⁷ Williamson, s. 178.
- ²⁸ Goldschmidt, ss. 197-198.
- ²⁹ http://www.ibe.unesco.org/National_Reports/ICE_2008/egypt_NR08.pdf, s. 54.
- ³⁰ <http://weekly.ahram.org.eg/2002/572/eg.2.htm>
- ³¹ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/eg.html>
- ³² <https://www.nuffic.nl/en/publications/find-a-publication/education-system-egypt.pdf>
- ³³ <https://www.thecairoreview.com/tahrir-forum/egypt-al-azhar-steps-forward/>
- ³⁴ <https://www.nuffic.nl/en/publications/find-a-publication/education-system-egypt.pdf>, s. 5.
- ³⁵ http://www.ibe.unesco.org/National_Reports/ICE_2008/egypt_NR08.pdf, s. 13.
- ³⁶ http://www.ibe.unesco.org/National_Reports/ICE_2008/egypt_NR08.pdf, s. 9.
- ³⁷ http://www.ibe.unesco.org/National_Reports/ICE_2008/egypt_NR08.pdf, s. 22.
- ³⁸ http://www.ibe.unesco.org/National_Reports/ICE_2008/egypt_NR08.pdf, 23.
- ³⁹ "World Data on Education 2010/2011, Egypt", May 2012, 7th Edition, UNESCO, http://www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/Publications/WDE/2010/pdf-versions/Egypt.pdf
- ⁴⁰ The Egyptian Educational System, s. 14.
- ⁴¹ "World Data on Education 2010/2011, Egypt".
- ⁴² "World Data on Education 2010/2011, Egypt".
- ⁴³ "World Data on Education 2010/2011, Egypt".
- ⁴⁴ "World Data on Education 2010/2011, Egypt".
- ⁴⁵ "World Data on Education 2010/2011, Egypt".
- ⁴⁶ "World Data on Education 2010/2011, Egypt".
- ⁴⁷ http://www.ibe.unesco.org/National_Reports/ICE_2008/egypt_NR08.pdf
- ⁴⁸ Abdelrahman Adel, "The Egyptian Educational System", s. 16.

- 49 “World Data on Education 2010/2011, Egypt”.
- 50 Adel, “The Egyptian Educational System”, s. 16.
- 51 <https://www.nuffic.nl/en/publications/find-a-publication/education-system-egypt.pdf>, s. 8.
- 52 Adel, “The Egyptian Educational System”, s. 19.
- 53 <http://www.nkfu.com/el-ezher-camisiuniversitesi-hak-kinda-bilgi/>
- 54 Rahimah Embong, Fadzi Adam vd., “Educational Development in Egypt and Turkey: Abduh’s Integration Versus Atatürk’s Unification Approaches”, *The Social Science, Malezya*, 2016.
- 55 Mary Elizabeth Devine, Carol Summerfield (ed.), *International Dictionary of University Histories*, Fitzroy Dearborn Publishers, Chicago, 1998, ss. 9-13.
- 56 http://www.azhar.edu.eg/pages/fac_boys.htm
- 57 http://www.azhar.edu.eg/pages/fac_girls.htm
- 58 <http://www.azhar.edu.eg/pages/binst.htm>
- 59 <http://www.haber7.com/yazarlar/talha-eker/753304-mi-sirda-egitim-2>
- 60 Ahmed Morsy, Nathan Brown, “Egypt’s Al-Azhar Steps Forward”, *The Cairo Review of Global Affairs*, Nov. 2013, <https://www.thecaireview.com/tahrir-forum/egypts-al-azhar-stepsforward/> (1 Mayıs 2017).
- 61 Williamson, s. 47.
- 62 http://www.ibe.unesco.org/National_Reports/ICE_2008/egypt_NR08.pdf, s. 57.
- 63 <http://education.stateuniversity.com/pages/411/Egypt-EDUCATIONAL-SYSTEM-OVERVIEW.html>
- 64 Mısır’ın yabancı kuruluşlarla olan iş birliği hakkında daha fazla bilgi için bk. Lucy El-Sherif, Sarfaroz Niyozov, “‘Successful’ Alternative Education: Still Reproducing Inequalities? The Case of the Community School Program in Egypt”, *Comparative and International Education*, Vol. 44, Issue 2, December 2015.
- 65 Ahmed Galal, “The Paradox of Education and Unemployment in Egypt”, The Egyptian Center for Economic Studies, March 2012, http://www.eces.org.eg/MediaFiles/Uploaded_Files/%7BB6065D33-E098-455B-8287-17E03C608A79%7D_ECESWP67.pdf (1 Mayıs 2017).
- 66 <http://looklex.com/e.o/egypt.education.htm>
- 67 Tarek Selim, “The Education Market in Egypt: A Game Theory Approach”, Institutions and Economic Development, 14th Annual Conference, Aralık 2007, Kahire, s. 6.
- 68 http://www.ibe.unesco.org/National_Reports/ICE_2008/egypt_NR08.pdf, s. 64.
- 69 https://www.popcouncil.org/uploads/pdfs/2012PGY_SYPEPolicyBrief2.pdf
- 70 https://www.popcouncil.org/uploads/pdfs/2012PGY_SYPEPolicyBrief2.pdf
- 71 http://www.ibe.unesco.org/National_Reports/ICE_2008/egypt_NR08.pdf, s. 64.
- 72 Bessma Momani (ed.), *Education and the Arab Spring Resistance*, Reform, and Democracy, Sense Publishers Rotterdam, 2016.
- 73 Adel, “The Egyptian Educational System”, s. 16.
- 74 Williamson, s. 171.
- 75 Williamson, s. 173.
- 76 <https://core.ac.uk/download/pdf/6372865.pdf>, s. 11.
- 77 http://www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/Publications/WDE/2010/pdf-versions/Egypt.pdf
- 78 Hanaa Ibrahim Elsayad, “Reform of Higher Education Institutes in Egypt”, *Comparative & International Higher Education* 6, Banha Üniversitesi 2014, s. 1.
- 79 <http://wenr.wes.org/2013/11/education-in-egypt>
- 80 Elsayad, “Reform of Higher Education Institutes in Egypt”, s. 1.
- 81 <http://wenr.wes.org/2013/11/education-in-egypt>